

การพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง The Development of Knowledge and Creation of Buddhist Arts in the Mekhong Countries

พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต

Phrakru Wutthidhambundit

พระสฤทธิ์ สุ่มโน

Phra Sarit Sumano

พูลศักดิ์ หอมสมบัติ

Poolsak Hormsombat

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Ubon Ratchathani Campus

sripracho2515@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 9 มีนาคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 24 มีนาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 9 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง“การพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่ม ประเทศลุ่มน้ำโขง” มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง 2) เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการในการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง 3) เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย คือ คือ พระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน มัคทายก และนักท่องเที่ยว รวมจำนวน 30 คน โดยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) เป็นเครื่องมือในการศึกษาแล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการศึกษา พบว่า

1.องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง พุทธศิลปกรรมมีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา คือ 1) หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง และหอพระบาท ซึ่งเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นศิลปะผสมระหว่างพื้นบ้านอีสานกับศิลปะแบบไทยภาคกลาง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังทุกด้าน เป็นงานจิตรกรรมที่มีคุณค่ามากแห่งหนึ่งของเมืองอุบลราชธานี 2) สิมวัดแจ้ง เป็นสิมทรงทองถิ่นอีสานอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ ก่ออิฐถือปูน ผนังสีเหลืองพื้นผ้าขนหนูขาว หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และ 3) วัดเมืองกลาง สปป.ลาว เป็นวัดเก่าแก่ที่สุดในแขวงจำปาสัก ตั้งอยู่แคมแม่น้ำโขง บ้านเมืองกลาง เมืองจำปาสัก แขวงจำปาสัก เป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์โบราณ เป็นมรดกอันล้ำค่า ทางศิลปวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การบูรณะ และปกป้องรักษาไว้

2. การจัดกิจกรรมในการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรม คือ การบูรณะหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งจัดให้เป็นหนึ่งใน ๓ ของดีเมืองอุบลราชธานี ดังมีคำพังเพยว่า “พระบาทมิ่งวัดกลาง พระบางวัดใต้ หอไตรวัดทุ่ง” และการบูรณะสิมวัดแจ้ง ซึ่งเป็นกิจกรรมในการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมสิมวัดแจ้ง ได้รับการบูรณะเรื่อยมา โดยพยายามให้คงสภาพใกล้เคียงของเดิมมากที่สุด ด้วยความงดงามของศิลปะแบบอีสานแท้ๆ และด้วยควมมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

3. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน ได้มีการลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมกับวัดทุ่งศรีเมือง และวัดแจ้ง อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งถือว่าวัดเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปกรรมเป็นที่ศึกษาค้นคว้า มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมอย่างเป็นระบบ และสร้างความเชื่อมโยงของการเป็นแหล่งเรียนรู้พุทธศิลปกรรม และแหล่งจิตใจพุทธศิลป์ที่เป็นทัศนูปกรณ์ ในการเป็นสื่อสอนธรรมะได้อย่างยอดเยี่ยม พุทธศิลป์จึงมีคุณค่าต่อการสังคมและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง

คำสำคัญ : การพัฒนาองค์ความรู้, การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรม, กลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

ADSTRACT

The research has the following objectives: 1) to study the knowledge and the creation of Buddhist arts of the countries in the Mekhong River Basin, 2) to organize activities for promoting the process of developing the knowledge and creation of Buddhist arts of the countries in the Mekhong River Basin, 3) to create the network for cooperation in developing sustainable knowledge of Buddhist arts of the countries in the Mekhong River Basin. It was a documentary and qualitative research. The population and target group were 30 Buddhist monks, academicians, community leaders, temple liaisons and tourists. In-depth interviews were the tools in this study. The data from the research process were analyzed and synthesized for describing the results as specified in the objectives of the research.

Results of this research were as follows:

1. For knowledge and creation of Buddhist arts of the countries in the Mekhong River Basin, Buddhist arts were based on Buddhism as follows: 1) Hoh-Trai and Hoh-Prabat in Wat Thung Si Mueang were the mixed arts of the Northeastern and Central regions of Thailand. The hall was enshrined with replica of Buddha's footprint. There were mural on all the inside walls. They were one of the invaluable paintings in Ubon Ratchathani Province. 2) Sim of Wat Chaeng, the temple hall was built in the Northeastern style with the influence of Rattanakosin arts. 3) Wat Mueang-klang in Lao PDR, which was the oldest temple in Champasak Province. The temple was located next to the Mekhong River bank at Ban Mueang-klang, Champasak District, Champasak Province. Buddhist scriptures were kept in the temple hall. These invaluable cultural arts and scriptures were worthily renovated and preserved.

2. The activities in developing the knowledge and creation of Buddhist arts were the renovations of Hoh-Trai as one of the three most outstanding cultural attractions in Ubon Ratchathani Province as a well-known proverb said :Phra Bot of Wat Klang; Phra Bang of Wat Tai; Hoh-Trai of Wat Thung”. The renovation of the temple hall of Wat Chaeng has been a continuous activity of creation of Buddhist arts of the temple hall by maintaining the original condition with the beauty of the Northeastern arts and its historical values.

3.Regarding the creation of network for cooperation in developing sustainable knowledge in Buddhist arts of the countries in the Mekhong River Basin, there was a signing ceremony of memorandum of outstanding as the network for developing knowledge in Buddhist arts between Wat Thung Si Muean and Wat Chaeng, Muean District, Ubon Ratchathani Province. The temples were regarded as the center of arts for studying. They were important driving forces for cooperation in systematically developing knowledge in arts. They were linkages of learning sources in the Buddhist arts and attractive visual Buddhist arts sources that were the exquisite media of Dhamma teaching. Buddhist arts are, therefore, invaluable for society and the nation.

Keyword: Development of knowledge, Creation of Buddhist arts, the Mekhong countries

บทนำ

ราวพุทธศตวรรษที่ 19 ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยเริ่มสร้างอาณาจักรขึ้นมามีการสร้างผลงานศิลปกรรมที่ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา กิจกรรมด้านศิลปกรรมได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปปฏิมากร สิ่งก่อสร้างศาสนสถาน และจิตรกรรมฝาผนัง เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพากเพียรแก้ปัญหาอย่างเป็นลำดับขั้นตอน มีรูปแบบเหมาะสมสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์สอดคล้องตามคติความเชื่อ การสร้างสรรค์สิ่งสวยงามตามความพึงพอใจ ซึ่งมีความหมายให้ดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมได้และเป็นสิ่งแสดงถึงประสิทธิภาพความสามารถของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขและในปัจจุบันภาพเขียนบนฝาผนังที่ได้พัฒนามาอยู่บนผนังโบสถ์ วิหาร ที่เป็นพุทธสถาน ก็ยังคงเป็นเนื้อหาที่ช่างเขียนสื่อสารกับชุมชนโดยตรงอีกทางหนึ่งโดยแสดงเนื้อหาสาระเกี่ยวกับคติธรรมในพุทธศาสนาเพื่อสร้างศรัทธาให้เกิดกับพุทธศาสนิกชนด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ ปรีชาธรรม นันทนาการ วรรณกรรมพื้นเมืองและประเพณีพื้นถิ่น ให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ผูกมัดจิตใจผู้คนในชุมชนได้ยึดถือในการอยู่ร่วมกันเป็นกฎกติกาทางสังคมให้ผู้คนได้ประพฤติปฏิบัติ ผ่านช่องทางของภาพเล่าเรื่องของช่างเขียน เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยตลอด โดยเฉพาะประเพณีและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในวัดและรอบๆวัด วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนทั้งที่คงอยู่หรือภาพบันทึกต่างๆบนศาสนสถาน ด้วยฝีมือช่างพื้นบ้าน สามารถเป็นแรงบันดาลใจ และนำมาสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยในยุคปัจจุบันอีกทั้งยังแสดงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่เฉพาะตนที่ยังคงลักษณะพื้นถิ่นของไทย

การพัฒนาเพื่อต่อยอดเพื่อได้การพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง รัฐบาลพยายามที่จะผลักดันให้เกิดขึ้นในประเทศไทย หากมองในระดับสากลพบว่า

แนวคิดนี้ปรากฏเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2540 ในความหมายของ “เมืองเสมือนจริง” หรือ Virtual Cities ซึ่งเกิดขึ้นจากวิกฤติของเมืองในประเทศตะวันตก ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจนำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำของประชาชนภายในเมืองนั้นๆ รวมถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการพื้นฐานทางเทคโนโลยี เช่น โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ บริการโทรคมนาคม แนวคิดเรื่องเมืองเสมือนจริงจึงเป็นแนวคิดที่จะแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำดังกล่าว โดยอาศัยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในขณะนั้น ได้แก่ ระบบการเชื่อมต่อแบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งการริเริ่ม โครงข่ายโทรคมนาคมท้องถิ่นทำให้สามารถพัฒนาชุมชนเสมือนจริงได้ (Graham, S., & Aurigi, A. , 1997 :52).

มนุษย์เกี่ยวข้องกับศิลปะซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นในสังคมมนุษย์ทั้งในด้านผู้ชื่นชมศิลปะและจิตรกรผู้สร้างสรรค์ผลงาน เมื่อศิลปะมีความจำเป็นเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นคำถามเกี่ยวกับศิลปะจึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะเป็นผู้หาคำตอบ เพื่อแสดงทัศนะต่อคำถามที่เกี่ยวกับศิลปะในประเด็นต่างๆ พระพุทธศาสนาก็มีอิทธิพลต่อศิลปะและวัฒนธรรมในสังคมไทย การสืบทอดประเพณีทางศิลปะก่อให้เกิดทัศนะทางคุณค่าหรือสุนทรียะ ศิลปะในสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นถึงเรื่องความงามเป็นการเฉพาะ แต่มีบางแง่มุมที่สัมพันธ์อยู่กับความจริง (reality) และความดี (goodness) พระพุทธศาสนา กล่าวถึงธรรมะเป็นเรื่องหลัก ซึ่งก็คือความจริงที่เป็นจริงและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (nature law) กล่าวคือ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การอิงอาศัยเกี่ยวเนื่องเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันในธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ อาการต่างๆ นั้นมีความเป็นปกติธรรมดาของมันเอง และมีความงามอยู่ในตัวเองแล้ว เป็นความงามทางภววิสัย เป็นสุนทรียภาพในลักษณะหนึ่ง (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2547 :101)

จิตรกรรมเป็นศิลปะที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของจิตรกรผู้สร้างสรรค์จินตนาการและแรงบันดาลใจ พร้อมทั้งรวบรวมความรู้สาขาอื่นๆ มาใช้แล้วถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาเป็นภาพเขียน (กรมศิลปากร, 2539 :143) บอกเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในยุคหนึ่งๆ โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเป็นจิตรกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่มีแบบแผนสืบทอดกันมาเป็นประเพณีอันยาวนาน (สันติ เล็กสุขุม, 2556 :161) เกิดจากความพากเพียรและพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาของจิตรกรเอง เพื่อชักชวนให้ผู้ชมที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วเห็นภาพเขียนแสดงเรื่องตามที่ได้รับฟังมา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะติดหูติดตาและติดอยู่ในใจ ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ทั้งในแง่ขององค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรม การส่งเสริมกระบวนการในการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้อง ของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน เพื่อสะท้อนสภาพทางสังคมบอกเล่าเหตุการณ์บางอย่างในช่วงเวลานั้นๆ เพื่อให้ทราบแนวทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน มาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารสร้างความศรัทธาและเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างจริยธรรม คุณธรรม อีกทั้งยังเป็นแรงบันดาลใจที่ส่งอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตที่มีความผูกพันกับพื้นถิ่นในการถ่ายทอดผลงานจิตรกรรมเพื่อสื่อสารกับสังคมในปัจจุบันและถ่ายทอดสู่อนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง
2. เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการในการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

3. เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) ได้ดำเนินการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบการศึกษา

รูปแบบการศึกษา คือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ คือการศึกษาในเชิงเอกสาร ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ และการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interviews) เกี่ยวกับองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ได้ทำการคัดเลือกเจาะจงเอาพื้นที่ละ 10 คน ประกอบไปด้วย 1) พระสงฆ์ 2) นักวิชาการ 3) ผู้นำชุมชน 4) มัคทายก และ 5) นักท่องเที่ยว รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน 30 รูป/คน โดยใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

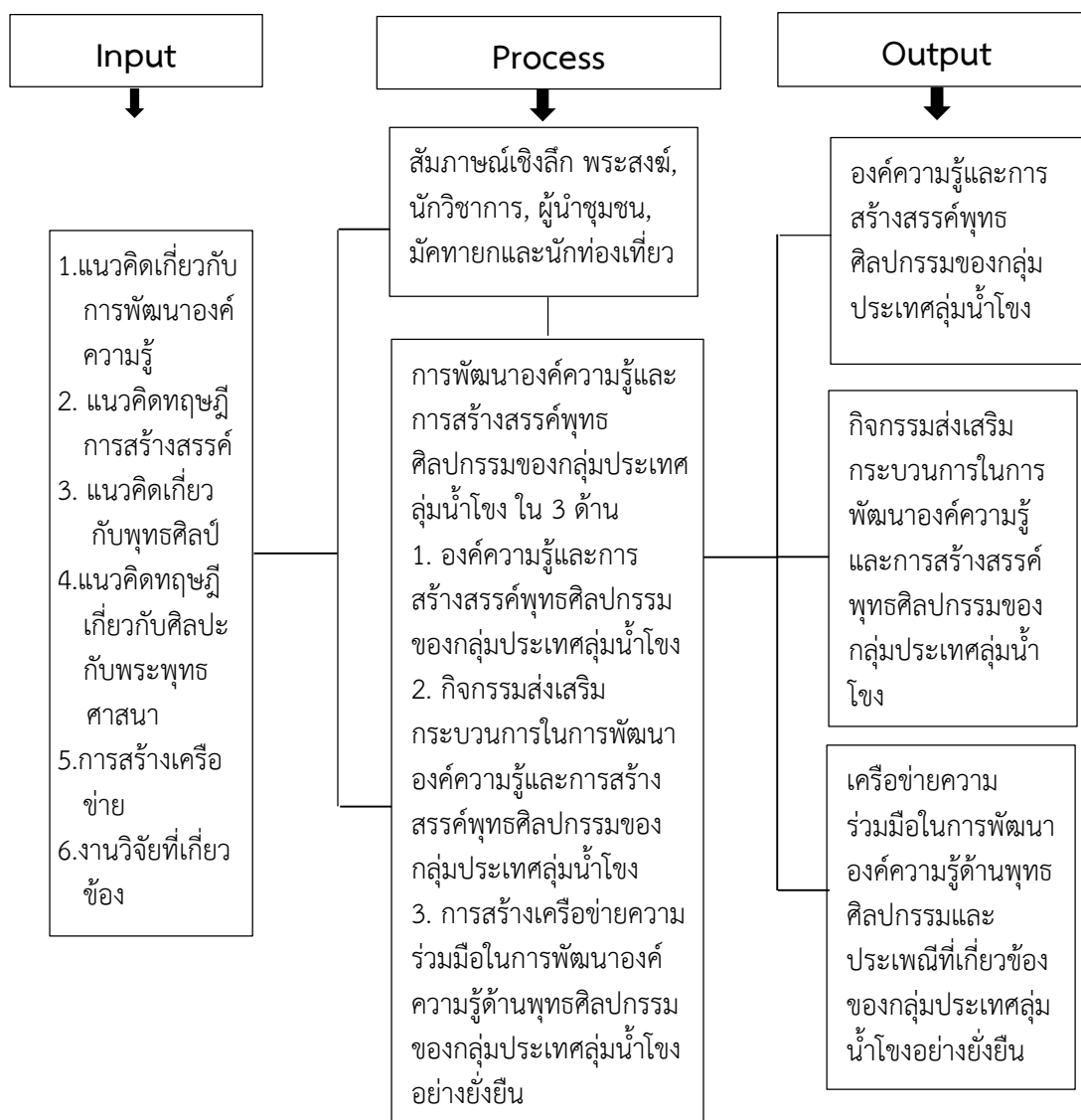
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เรื่อง “การพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ได้แก่ 1) การบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง รวมทั้งองค์ประกอบของพุทธศิลปกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น บันทึกภาพนิ่งและรูปภาพอื่นๆที่เกี่ยวข้อง 2) แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์รายบุคคล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) เกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ของลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงสรุปผล ดังนี้

1. องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ของลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

1.1 องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลป์วัดทุ่งศรีเมือง

วัดทุ่งศรีเมือง ตั้งอยู่เลขที่ 95 ถนนหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดยมีเจ้าคุณอริยวงศาจารย์ ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์หรือพระอริยวงศ์ (ส่วย) หลัคำ เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีในเวลานั้น ศิลปกรรมที่สำคัญของวัดทุ่งศรีเมือง คือ

1) หอพระพุทธรูปหรืออุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง ตั้งอยู่ทิศใต้ของหอไตรกลางน้ำ โดยมีพระสงฆ์จากเวียงจันทน์ เป็นช่างในการดำเนินการก่อสร้าง มีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นศิลปะผสมระหว่างพื้นบ้านอีสานกับศิลปะแบบไทยภาคกลาง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังทุกด้านเป็นงานจิตรกรรมที่มีคุณค่ามากแห่งหนึ่งของเมืองอุบลราชธานี แต่ไม่มีผู้ใดทราบว่าเป็นช่างเขียนภาพ

เหล่านี้ แต่คาดว่าจะเป็นสกุลช่างพื้นเมืองอุบลที่ได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงกรุงเทพมหานคร มีรายละเอียดที่เป็นองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ในด้านพุทธศิลปกรรมในแง่มุมต่างๆ ภายในหอพระพุทธรูปของวัดทุ่งศรีเมือง วาดจิตรกรรมไว้บนฝาผนังทุกด้าน ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้ว่าใครเป็นช่างเขียน สันนิษฐานว่าเป็นช่างพื้นเมืองอุบลที่ได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงที่กรุงเทพฯ เหนือสุดขอบผนังด้านบนวาดภาพเทพชุมนุมนั่งพนมมือหันหน้าเข้าหาพระประธาน ถัดลงมาเป็นลายหน้ากระดานประจายามรองรับเหล่าเทพชุมนุม

2) พุทธศิลปกรรมหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง ตั้งอยู่บนสระน้ำภายในวัดทุ่งศรีเมือง หอไตรหลังนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในราว พ.ศ.2360 โดยใช้พื้นที่ที่ขุดเป็นสระเพื่อนำดินมาถมที่สร้างอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2356 โดยเจ้าคุณอรียงศาจารย์ญาณวิมลอุบลคณาภิบาลสังฆปาโมกข์ (ส่วย หลักคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ขณะจำพรรษาอยู่ที่วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) ในสมัยพระพรหมราชาวงศา (ทอง กุ สุวรรณกุล) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนที่ 3 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมี ญาคูช่างพระสงฆ์ชาวเวียงจันทน์ เป็นนายช่างผู้ควบคุมการก่อสร้าง

หอไตรก่อสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ตั้งอยู่กลางสระน้ำ แผนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทิศตะวันออก ด้านหน้ามีสะพานไม้ทอดสู่ฝั่ง ตัวอาคารเป็นเรือนไม้เครื่องสับ ขนาดสี่ห้อง กว้าง 8.20 เมตร ยาว 9.85 เมตร สูงจากระดับพื้นน้ำถึงยอดหลังคาประมาณ 10 เมตร แปลนรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัส ตกแต่งด้วยฝาไม้ปะกน บานหน้าต่างและประตูเขียนลายรดน้ำรูปเทวดาหรือทวารบาล

1.2 องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมลิมวัดแจ้ง

วัดแจ้งเป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

มีเนื้อที่ 18 ไร่ 59 ตารางวา มีอาณาเขตทิศเหนือจดถนนสุริยาตร์ ทิศตะวันตกจดซอยสรรพสิทธิ์ 2 ทิศใต้จดถนนสรรพสิทธิ์ และทิศตะวันออก จดถนนนครบาล เจ้าราชบุตร (หนูคำ บุตรโบล) หนึ่งในอาญาผู้ปกครองเมืองอุบลราชธานีเป็นผู้สร้าง ราว พ.ศ.2418 สิมหรืออุโบสถเป็นลิมทรงท้องถื่นอีสาน อิทธิพลศิลปรัตนโกสินทร์ ก่ออิฐถือปูน ผนัง สี่เหลี่ยมผืนผ้าบนฐานเอวชัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ขนาด 4 ห้อง กว้าง 6 เมตร ยาว 15 เมตร สูง 10 เมตร เสาไม้ตั้งสอบเข้าเล็กน้อย

หลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้างทั้งสองข้าง ประดับช่อฟ้าเป็น นาคปูนปั้น ใบระกาเป็นไม้แกะสลักและหางหงส์เป็นไม้แกะสลักรูปนาคมีปีก เดิมมุงด้วยแป้นเกล็ด ต่อมาเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบ มีบันไดทางขึ้นที่กลางด้านหน้า ราวบันไดเป็นรูปจระเข้ปูน ปั้น มีประตู 1 ช่องตรงกับบันได มีหน้าต่างด้านข้างด้านละ 3 ช่อง โถงด้านหน้ามีเสากลม 4 ต้นรองรับ หน้าบันไม้แกะสลักประดับกระจกรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณขนาดข้างด้วยสิงห์ แผงแรคอองใต้หน้า บันแกะสลักประดับกระจกรูปดอกไม้มงคลเรียงกัน 3 ดอก รวงผึ้งแกะสลักประดับกระจกรูปกอบัว สัญลักษณ์เมืองอุบลราชธานี 2 กอ หน้าอุตปักนกแกะสลักประดับกระจกลายพันธุ์พฤกษา คันทวยไม้ แกะสลักประดับกระจกรูปนาคมีปีกด้านละ 5 คันทวย มีพระพุทธรูปชินราชจำลองเป็นพระประธาน โดยญาท่านเพ็งหรือญาครูเพ็ง ศิษย์ของพระมหาราช ครูท่านหอ วัดหลวงบูรณะมาแล้ว 6 ครั้งตั้งแต่ พ.ศ.2495-2561 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน และกำหนดเป็นเขตที่ดินโบราณสถานวัดแจ้งในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2523

ภาพที่ 1 ถ่ายภาพโดยพระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต

(20 กันยายน 2566)

ลิมหลังนี้ สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ใหม่ แห่งภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ จากแบบแผนวิถีวัฒนธรรมล้านช้างพื้นเมืองอุบล ที่มีการปะทะสังสรรค์ต่อรองในเชิงช่าง ระหว่างความเป็นสยามและลาวล้านช้างสายสกุลช่างเวียงจันทน์ แตกต่างจากยุคสร้างบ้านแปลงเมืองที่นำเข้าสู่แบบเชิงช่างล้านช้างเวียงจันทน์เป็นกระแสหลัก สัมพันธ์กับชนบจาริตของยุคนั้นๆ

1.3 องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมวัดพุทธวนาราม (วัดเมืองกลาง) เมืองจำปาสัก แขวงจำปาสัก สปป.ลาว

วัดเมืองกลาง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดพุทธวนาราม (สร้างในศตวรรษ 19) ตรงกับ พ.ศ. 2042 หรือ ค.ศ. 1499 (มาถึงปัจจุบันปี 2566 เท่ากับว่าสร้างมาได้ 5245 ปี) เป็นวัดที่มีความรุ่งเรืองศรีวิไลมาตั้งแต่อดีต, เป็นวัดศูนย์กลางทางด้านพระพุทธศาสนา เป็นที่ศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ของพระสงฆ์ สามเณร, อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเมืองจำปาสัก ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการปกครองของลาวได้

สิ่งที่เป็นศิลปะกรรมที่น่าสนใจของวัดกลางเมือง คือ หอไตร ซึ่งเป็นที่เก็บคัมภีร์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา และ มีสิม (อุโบสถ) ที่เก่าแก่ และมีหอแจก (โรงหอฉัน) ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ดังนี้

ภาพที่ 2 ถ่ายภาพโดยพระครูวุฒิธรรมบัณฑิต (20 ตุลาคม 2566)

หอแจก (หอฉัน) หรือจะเรียกว่าเป็นศาลาการเปรียญ เป็นสถานที่สำหรับฉันภัตตาหาร ซึ่งปัจจุบันก็ยังใช้อยู่ ถูกสร้างขึ้นแบบศิลปะแบบเวียดนาม ประสมผสานสถาปัตยกรรมแบบอานานิคมฝรั่งเศสและของลาวหลังคาสามชั้นมีกานฝังแก้วสีอยู่ตามมุมต่างๆ มีบันไดทางขึ้น 3 ทิศ

ภาพที่ 3 ถ่ายภาพโดยพระครูวุฒิธรรมบัณฑิต (20 ตุลาคม 2566)

วัดเมืองกลาง ในสมัยก่อนเป็นวัดศูนย์กลางทางด้านพระพุทธศาสนา เป็นที่ศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ของพระสงฆ์ สามเณร, อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเมืองจำปาสัก ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการปกครองของลาวได้ มีการก่อสร้างซึ่งเป็นแบบประสมประสานระหว่าง รูปแบบตะวันตกกับเวียดนาม, ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ วัดตั้งเรียงไปตามแคมฝั่งแม่น้ำโขง และหันหน้าไปทางแม่น้ำโขง พุทธศิลป์เมื่อปรากฏด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม สงบ สันโดษตามหลัก พระพุทธศาสนา เพราะมีพุทธศิลป์ยังมีความสำคัญ คือ เป็นแหล่งจุดใจพุทธศิลป์เป็นทัศนูปกรณ์ ในการสอนธรรมะได้อย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้นเมื่อศึกษาความหมายของพุทธศิลป์ให้ลึกซึ้งลงไป แล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องของธรรมะทั้งสิ้น สื่อถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมจริยธรรม ผ่านงานพุทธศิลป์ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านงานงานพุทธศิลป์ เช่นภาพที่เกี่ยวกับนรก สวรรค์เป็นผลทางจิตใจอย่างหนึ่ง

2. การจัดกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการในการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

2.1 กิจกรรมการบูรณะหอพระไตรปิฎกวัดทุ่งศรีเมือง

หอไตรก่อสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ตั้งอยู่กลางสระน้ำ แผนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทิศตะวันออก ด้านหน้ามีสะพานไม้ทอดสู่ฝั่ง ตัวอาคารเป็นเรือนไม้เครื่องสับ ขนาดสี่ห้อง กว้าง 8.20 เมตร ยาว 9.85 เมตร สูงจากระดับพื้นน้ำถึงยอดหลังคาประมาณ 10 เมตร แปลนรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัส ตกแต่งด้วยฝาไม้ปะกน บานหน้าต่างและประตูเขียนลายรดน้ำรูปเทวดาหรือทวารบาล

หอไตรมีการบูรณะมาแล้วหลายครั้งการบูรณะในครั้งนี้โดยสำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี ซึ่งเป็นโครงการงานบูรณะโบราณสถานหอไตร วัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี บริษัท อมรพัฒน์ บูรณะ จำกัด 269/16 หมู่ 8 ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ดำเนินการบูรณะ ระยะเวลา เริ่มตั้งแต่ วันที่ 14 กันยายน 2565 สิ้นสุด 10 กรกฎาคม 2566 กำหนดระยะเวลา 300 วัน โดยใช้งบเงิน จำนวน 5,300,000 บาท (ห้าล้านสามแสนบาทถ้วน)

โครงสร้างอาคารยึดต่อกันด้วยการเข้าเดือย ลักษณะเด่นของหอไตรหลังนี้ คือเป็นการผสมกันระหว่างศิลปะสามสกุลช่างอย่างลงตัว คือไทย พม่าและลาว ได้แก่ ซ่อฟ้า ใบระกา ตามแบบศิลปะไทยภาคกลาง หลังคาเป็นชั้นลด มีไชราปีก และไชราจั่ว ส่วนอิทธิพลศิลปกรรมพม่า ซึ่งส่งผ่านมาทางลาวล้านช้างปรากฏที่ชั้นหลังคาทรงจั่วซ้อนกัน ลักษณะการซ้อนชั้นหลังคาของหอไตรหรือการเพ็ชซ้อน เป็นเอกลักษณ์สร้างสรรค์ของงานช่างแบบล้านช้าง มีความคล้ายคลึงกันมากกับหอไตรของ วัดกลาง ที่เมืองสาละวัน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อีกทั้งยังมีสิ่งที่มีคล้ายกันกับหอพระบาทอีกด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ถูกทำลายไปจากภัยสงคราม หลงเหลือเพียงภาพถ่ายไว้ศึกษาเปรียบเทียบเท่านั้น ในส่วนของหน้าบันหอไตร แกะสลักลวดลายเป็นรูปพันธุ์ไม้ มีรูปสิงห์และนกแทรกอยู่ทางด้านตะวันออก ระหว่างชั้นขวาของประตูทางเข้า สลักเป็นรูปเทพพนม คันทวยอื่นๆรอบอาคารสลักเป็นรูปพญานาค บริเวณกรอบล่างของฝาปะก้นมีลวดลายสลักโดยรอบ เป็นรูปนักษัตร ซากเครื่องต่างๆ สัตว์ในป่าหินพานต์ และปริศนาธรรมพื้นบ้านอีสาน เช่น “หาบช้างชาแมว” เป็นต้น

2.2 การจัดกิจกรรมในการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมลุ่มวัดแจ้ง กิจกรรมที่สำคัญในการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมลุ่มวัดแจ้ง ทำให้เกิดวิภาษณ์วิจารณ์กันมากในกรณีที่มีการกล่าวถึงการบูรณะวัดแจ้ง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง อุบลราชธานีนั้น สืบเนื่องจากเมื่อปี 2560 เกิดลมแรงทำให้ต้นไม้ล้มทับอุโบสถ (ลิม) ทำให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถานสำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี จึงได้จัดสรรงบประมาณปี 2561 เพื่อดำเนินงานบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานอุโบสถ (ลิม) วัดแจ้งตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันดำเนินการซ่อมหน้าบันอุโบสถ

นอกจากการบูรณะลุ่มวัดแจ้งแล้ว ในชุมชนวัดแจ้งยังกิจกรรมในการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมตัดลายเทียนพรรษาที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำ โดยบูรณาการลวดลายต่างๆจากศิลปกรรมที่มีปรากฏในลุ่มวัดแจ้ง นำมาประกอบเทียนพรรษาให้มีความสวยงามตระการตา

กิจกรรมเหล่านี้ย่อมมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมพุทธศิลป์ซึ่งมีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าสังคมโลกสังคมไทยในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างต่อเนื่องอย่างไรก็ตาม ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ก็ยังคงมีพื้นฐานแนวคิดมาจากพุทธศาสนาพุทธปรัชญา ตลอดมา ถึงแม้อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่หลังไหลเข้าสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่อง พยายามผลักดันให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมสากลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

กิจกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นวิถีของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่คนในสังคมแต่ละยุคให้การยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีคุณค่า มีการปฏิบัติสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นมรดกแห่งสังคมที่ควรรักษาและพัฒนา วัฒนธรรมด้านศาสนาและวิถีปฏิบัติของคนในสังคมต่อศาสนามีสถานภาพเป็นนามธรรม โดยสะท้อนออกมาเป็นงานพุทธศิลป์ตาม วัตถุประสงค์ต่างๆ มีฐานะเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ของวัฒนธรรมนั้นๆ จึงชอบที่จะตอบสนองความต้องการของสังคมแห่งยุคด้วยกรอบแห่งแบบแผนตามนั้น การดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่ละช่วงเวลานับเป็นร่องรอยทางวัฒนธรรมของยุคต่างๆได้ถูกบันทึกไว้ในผลงานทัศนศิลป์ ซึ่งถือว่าเป็นทั้งรูปธรรมทางวัตถุและเป็นรูปธรรมทางจิตใจ ซึ่งแสดงออกทำให้ประจักษ์ ศิลปะกับวัฒนธรรมต่างก็เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ศิลปะจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์ในสังคมสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อแสวงหาผลที่จะได้รับทางอารมณ์ เกิดความรู้สึกเชิงบวกขึ้นกับจิตใจที่นำไปสู่การเห็นคุณค่า การยอมรับส่งผลไปสู่การตัดสินใจ และการกระทำที่เหมาะสมถูกต้องดีงามจากผู้ชื่นชม คุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในงานพุทธศิลป์ จะมีใช่เป็นเพียงวัตถุที่มีความงามเท่านั้น (Art objects) แต่จะเป็นสัญลักษณ์แห่งการรับรู้ ที่ช่วยให้ผู้สัมผัสเกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการและเป้าหมายที่ชัดเจน มั่นคง ซึ่งเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ให้แก่นคนในสังคมมากกว่าเรื่องของความงามและความพึงพอใจทางสุนทรียศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว

3. เครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน

3.1 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมและด้านประเพณีที่เกี่ยวข้องของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง การสร้าง“เครือข่าย”สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตนลดความซ้ำซ้อนในการทำงานให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูโลกภายนอก เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างๆกัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่

(2) เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายจัดตั้งมักจะมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็วและส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้อาศัยพื้นฐาน ความต้องการ ความคิดความเข้าใจหรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด

(3) เครือข่ายวิวัฒนาการ เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรงแต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนักหรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟังหรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆมา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่วุ่นวายนี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือจัดตั้งศูนย์การพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน นอกจากภาคประชาชนและคนในชุมชนมีส่วนร่วมแล้วในการเป็นเครือข่ายร่วมกัน ภาครัฐถือว่ามีส่วนสำคัญที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบนหรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา

3.2 การจัดตั้งศูนย์ความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ต้นแบบและประเพณีที่เกี่ยวข้องพุทธศิลป์ของประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน ความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ต้นแบบและประเพณีที่เกี่ยวข้องพุทธศิลป์ของประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน มีการทำ MOU กับวัดที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจัดตั้งศูนย์การพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน

1) ทำ MOU กับวัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต ประธานบริหารหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี กับพระครูสังฆรักษ์จันดี สุนทรโท ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีพระอาจารย์สุริยา ฐานุตตโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศรีประดู่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมเป็นสักขีพยานในการเป็นเครือข่ายการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรม

2) ทำ MOU กับวัดแจ้ง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต ประธานบริหารหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี กับพระอธิการวีระศักดิ์ อาภัสสโร, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี และมีพระครูธีรธรรมสิริ เจ้าคณะตำบลในเมืองเขต 3 อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ร่วมเป็นสักขีพยานในการเป็นเครือข่ายการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรม

3) ทำ MOU กับวัดพุทธวนาราม (วัดกลางเมือง) เมืองจำปาศักดิ์ แขวงจำปาศักดิ์ สปป.ลาว โดยมี พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต ประธานบริหารหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี กับพระอาจารย์เวียงชัย ศรีบุญเรือง เจ้าอาวาสวัดพุทธวนาราม (วัดกลางเมือง) เมืองจำปาศักดิ์ แขวงจำปาศักดิ์ สปป.ลาว โดยมีพระอาจารย์สุวรรณ จันทราช เจ้าคณะแขวงจำปาศักดิ์ วัดหลวง บ้านหลักเมือง นครปากเซ สปป.ลาว ร่วมเป็นสักขีพยานในการเป็นเครือข่ายการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรม

จากหลักการที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน มีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะเครือข่ายส่วนใหญ่จะใช้วิธีการทำงานที่หลากหลาย เช่น การใช้พื้นที่เป็นสถานที่ดำเนินการ การใช้ประเด็นปัญหาเป็นกิจกรรมในการขับเคลื่อนการใช้ศูนย์ประสานงานเป็นที่รวบรวมข้อมูล ฯลฯ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเน้นการใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่มีอยู่ มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง มีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

1.1 องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมวัดทุ่งศรีเมือง

องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมวัดทุ่งศรีเมือง โดยมีหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทยแบบพื้นถิ่นอีสาน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมไทยภาคกลาง สร้างขึ้นด้วยไม้ทั้งหลังในลักษณะแบบเรือนเครื่องสับ หลังคาอาคารซ้อนหลายชั้น มุงด้วยกระเบื้องแผ่นเรียบตัดเป็นรูปทรงกระเบื้องหางมน ประดับช่อฟ้า ใบระกาหางหงส์ พร้อมทวยไม้แกะสลักรับชายหลังคาต่บ่าลงแผ่นผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดโดยรวมประมาณ 8.23×9.90 เมตร พุทธศิลปกรรมหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง ได้ถูกจัดให้เป็นหนึ่งใน 3 ของดีเมืองอุบลราชธานี ดังมีคำพังเพยว่า “พระบมวัดกลาง พระบางวัดใต้ หอไตรวัดทุ่ง” และยังเป็นสิ่งก่อสร้างที่ได้รับรางวัลผลงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่น เมื่อ พ.ศ.2527 นอกจากนั้น สอดคล้องกับ วิโรฒ ศรีสุโร นักวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมอีสาน ได้ให้คำจำกัดความลักษณะพิเศษของหอไตรหลังนี้ว่า “วิญญูญะเป็นอีสาน แต่สังขารยังเป็นบางกอก”

องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง ที่เห็นว่าเป็นภูมิปัญญาเชิงช่างที่เป็นเอกลักษณ์เด่นเฉพาะในการสร้างสรรค์ 3 ประการ คือ

1) ระหว่างตัวอาคารและบันได จะไม่มีรอยต่อกัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันมดและปลวกจะเข้าตัวอาคารทำลายโครงสร้างของหอไตรที่สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง และยังป้องกันป้องกันมดและปลวกจะเข้าทำลายใบลานให้เสียหาย

2) พื้นอาคารจะมีลักษณะเป็นร่อง เพื่อระบายความชื้นที่เกิดจากดินฟ้าอากาศ ทำให้ใบลานที่เก็บไว้ในหอไตรไม่กรอบและเสียหาย

3) ตัวอาคารทั้งหลังมีการสร้างโดยการเข้าลิ้มแทนตะปู รอบอาคารมีการแกะสลักเป็นรูปนักษัตรชาดกต่างๆ เช่น สัตว์ในป่าหิมพานต์ และปรีชาธรรมพื้นบ้านอีสานไว้รอบอาคารอย่างสวยงามและลงตัว

โดยเฉพาะหอพระพุทธรูปหรืออุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง ตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของหอไตรกลางน้ำ โดยมีพระสงฆ์จากเวียงจันทน์ เป็นช่างในการดำเนินการก่อสร้าง มีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นศิลปะผสมระหว่างพื้นบ้านอีสานกับศิลปะแบบไทยภาคกลาง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังทุกด้าน เป็นงานจิตรกรรมที่มีคุณค่ามากแห่งหนึ่งของเมืองอุบลราชธานี แต่ไม่มีผู้ใดทราบว่าเป็นช่างเขียนภาพเหล่านี้ แต่คาดว่าจะเป็นผู้ช่างพื้นเมืองอุบลที่ได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงกรุงเทพมหานคร มีรายละเอียดที่เป็นองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ในด้านพุทธศิลปกรรมในแง่มุมต่างๆ ภายในหอพระพุทธรูปของวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งสอดคล้องกับ ทิพวรรณ ทั้งมั่งมี (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์พระพุทธรูปเกสรดอกไม้เพื่อการอนุรักษ์ และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาถึงประวัติความเป็นมา ความหมาย คติความเชื่อ เกี่ยวกับประเพณีการสร้าง และการสักการบูชา พุทธรูปเกสรดอกไม้ 2) ศึกษาแนวคิด รูปแบบทาง ศิลปกรรม กรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปรูปเกสรดอกไม้ ศิลปะพื้นบ้าน ที่ปรากฏใน ชุมชนท้องถิ่น ตลอดจน การสร้างสรรค์พระพุทธรูป รูปเกสรดอกไม้ และ 3) เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า คติการสร้างพระพุทธรูปรูปเกสรดอกไม้ที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ มีความเป็นมา เชื่อมโยงสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยเกสรดอกไม้ ที่ ปรากฏอยู่ใน เอกสารคัมภีร์ใบลานและตำราการสร้างพระพุทธรูปของล้านนา

ในส่วนของการวาดจิตรกรรมไว้บนฝาผนังทุกด้าน ไม่มีหลักฐานบันทึกไว้ว่าใครเป็นช่างเขียนสันนิษฐานว่าเป็นช่างพื้นเมืองอุบลที่ได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงที่กรุงเทพฯ เหนือสุดขอบผนังด้านบนวาดภาพเทพชุมนุมมีพนมมือนำหน้าเข้าหาพระประธาน ถัดลงมาเป็นลายหน้ากระดานประจำยามรองรับเหล่าเทพชุมนุม จากนั้นจะเป็นอาณาบริเวณของงานจิตรกรรมไล่ลงไปจนจรดฐานหน้าต่าง และรองรับด้วยลายหน้ากระดานซึ่งทำหน้าที่คล้ายกับกรอบภาพทั้งบนและล่างสุด ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาคชินท์ สมุญจโล (2552) ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรมฝาผนังใน วัดสุทัศนเทพวราราม” ผลการวิจัยพบว่า จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวรารามมีคุณค่าทางเรื่องราวและหลักธรรมเกี่ยวกับไตรสิกขา ชักจูงในเรื่องเน้นชั้ว ทำดี ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาและยกระดับจิตสำนึกของผู้รับรู้ให้เป็นอิสระจากความทุกข์ และจงใจให้ดำเนินไปสู่วิถีทางที่สงบสุข ส่วนเรื่องสุนทรียศาสตร์นั้น จิตรกรรม คือ การสร้างสรรค์กิจกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากการขีดเขียนเส้นหรือระบายสีลงบนแผ่นผ้า ฝาผนัง เป็นต้น โดยอาศัยเทคนิคทางการวาดภาพและมีมือความชำนาญของจิตรกร ทำให้เกิดเป็นรูปภาพตามจินตนาการ ซึ่งมีคุณค่าและสัมผัสคุณค่าความดีงามได้พร้อมกับให้พุทธธรรมปัญญาด้วยและยังสอดคล้องกับพระครูสังฆรักษ์สุทัศน์ มุนินโท (ศักพันธ์) และ พัน ดอกบัว (2563) ได้ศึกษาเรื่อง คุณค่าทางพุทธสุนทรียศาสตร์ในประเพณีวัฒนธรรม การชักพระในภาคใต้ประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าและความเป็นมาของ ประเพณีวัฒนธรรมการชักพระในภาคใต้ประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาพุทธสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณี วัฒนธรรมการชักพระในภาคใต้ ประเทศไทย 3) เพื่อวิเคราะห์และประเมินคุณค่าทางพุทธสุนทรียศาสตร์ ที่ปรากฏในประเพณีวัฒนธรรมการชักพระในภาคใต้ประเทศไทย 4) เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบ การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เกิดจากคุณค่าทางพุทธสุนทรียศาสตร์ในประเพณีวัฒนธรรมการชักพระใน ภาคใต้ ประเทศไทย

1.2 องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมลิมวัดแจ้ง

องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมลิมวัดแจ้ง คือ ลิมหรืออุโบสถเป็นลิมทรงท้องถิ่นอีสานอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ ก่ออิฐถือปูน ผนัง สี่เหลี่ยมผืนผ้าบนฐานเอวชัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ขนาด 4 ห้อง กว้าง 6 เมตร ยาว 15 เมตร สูง 10 เมตร เสาไม้ตั้งสอบเข้าเล็กน้อย หลังคาจั่วต่อหลังคาปีกนกด้านข้างทั้งสองข้าง ประดับช่อฟ้าเป็น นาคูนปั้น ใบระกาเป็นไม้แกะสลักและหางหงส์เป็นไม้แกะสลักรูปนาคมีปีก เดิมมุงด้วยแป้นเกล็ด ต่อมาเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบ มีบันไดทางขึ้นที่กลางด้านหน้า ราวบันไดเป็นรูปจระเข้ปูน ปั้น มีประตู 1 ช่องตรงกับบันได มีหน้าต่างด้านข้างด้านละ 3 ช่อง โถงด้านหน้ามีเสากลม 4 ต้นรองรับ ภูมิสถาปัตย์ประกาศขึ้นทะเบียน และกำหนดเป็นเขตที่ดินโบราณสถานวัด

แจ้งในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2523 เนื้อที่ ประมาณ 1 ไร่ 1 งาน 49 ตารางวา สิมวัดแจ้ง ได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นของ สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2 เมื่อปี พ.ศ. 2530 กรมศิลปากรได้จัดสรรงบประมาณ (งบเงินเหลือจ่าย) พ.ศ.2561 ให้แก่นัก ศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานีดำเนินการบูรณะแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2562 องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมสิมวัดแจ้ง มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

(1) หน้าบันสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณตามคตินิยมศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ ขนาบข้างด้วยสิงห์ แผงระครองใต้หน้าบันสลักเป็นรูปดอกไม้ทรงกลมเรียงกัน 3 ดอก สำหรับยว้งผึ้งสลักเป็นกอบัว 2 กอ หน้าอุตูปิกนกสลักลายพันธุ์พฤกษาแบบลาว คันทวยเป็นไม้สลักรูปนาคมีปีกเช่นเดียวเดียวกับโหง่และหางหงส์

(2) ภายในสิมประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางสมาธิ หล่อด้วยทองเหลือง เอกลักษณะของวัดแจ้งคือ มีสิมพื้นถิ่นอีสานที่สร้างด้วยผู้ปกครองเมืองอุบลราชธานี โดดเด่นด้วยงานไม้แกะสลักฝีมือท้องถิ่นที่เน้นความเรียบง่ายและประโยชน์ใช้สอย

(3) สิมวัดแจ้งก่อนมีการบูรณะและซ่อมแซม สิมวัดแจ้ง สร้างพ.ศ.2455 โดยญาติผู้เพ่ง เจ้าอาวาสลำดับที่ 6 ลักษณะสถาปัตยกรรมสิมวัดแจ้ง เป็นทรงพื้นถิ่นอีสาน ก่ออิฐถือปูนตั้งบนฐานเอวขัน ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ขนาด 3 ห้อง ด้านหน้าเป็นมุขโถง โครงสร้างอาคารใช้เสาและผนังรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาจั่ว

(4) พนักบันได ยังคงสืบคติดรูปสัตว์ทวารบาลรูปจระเข้ เทพเจ้าแห่งน้ำ เถกเช่นพญานาค ซึ่งเป็นคติพื้นเมืองเดิม

(5) ตัวเรือนมีช่องหน้าต่าง มีหย่องหน้าต่างลดหลาดพื้นเมืองอีสาน คันทวยแบบนาคคดโค้งประดับกระจกหลากสีที่ได้รับการยกย่องอย่าง น.ณ.ปากน้ำ ผู้เชี่ยวชาญศิลปไทยโบราณได้แสดงความประทับใจที่มีต่อคันทวยจำหลักไม้ (สิมวัดแจ้ง เมืองอุบล) ศิลปะลักษณะพื้นเมืองของอีสาน แม้จะจำหลักเป็นรูปนาคปิดทองประดับกระจกเช่นเดียวกับภาคกลาง แต่นายช่างจำหลักได้สอดแทรกความคิดลงไป เห็นรูปร่างแปลกตาว่าที่เห็นในภาคกลาง การออกแบบตัวลายก็งามเป็นลักษณะพื้นเมืองโดยแท้”

นอกจากนั้น สิมหลังนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ใหม่ แห่งภูมิปัญญาการสร้างสรรค จากแบบแผนวิถีวัฒนธรรมล้านช้างพื้นเมืองอุบล ที่มีการปะทะสังสรรค์ต่อรองในเชิงช่าง ระหว่างความเป็นสยามและลาวล้านช้างสายสกุลช่างเวียงจันทน์ แตกต่างจากยุคสร้างบ้านแปลงเมืองที่นำเข้าสู่รูปแบบเชิงช่างล้านช้างเวียงจันทน์เป็นกระแสหลัก สัมพันธ์กับขนบจารีตของยุคนั้นๆ เช่น รูปแบบวิหารวัดหลวงที่พังไปแล้ว สอดคล้องกับภานุ สรวายสุวรรณ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง พุทธปรัชญาปรัชญาสากล :เล่าเรื่องพุทธปรัชญาผ่านผลงานศิลปะแบบ Conceptual art มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลงานศิลปกรรมแบบ Conceptual Art เปรียบเทียบกับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากผู้วิจัยมีความเชื่อว่าปรัชญาในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการอธิบายถึงเรื่อง ชีวิตและความตาย ซึ่งเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งและแสดงความเป็นจริงตามหลักของธรรมชาติซึ่งมนุษย์ทุกคนควรศึกษาและทำความเข้าใจ

1.3 องค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมวัดพุทธวนาราม (วัดเมืองกลาง) เมืองจำปาสัก แขวงจำปาสัก สปป.ลาว วัดเมืองกลาง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดพุทธวนาราม (สร้างในศตวรรษ 19) ตรงกับ พ.ศ 2042 หรือ ค.ศ.1499 (มาถึงปัจจุบันปี 2566 เท่ากับว่าสร้างมาได้ 5245 ปี) เป็นวัดที่มีความรุ่งเรืองศรีวิไลมาตั้งแต่อดีต, เป็นวัดศูนย์กลางทางด้านพระพุทธศาสนา เป็นที่ศึกษาค้นคว้าวิจัยของพระสงฆ์สามเณร, อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเมืองจำปาสัก ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการปกครองของลาวได้

นอกจากนั้นวัดพุทธวนาราม เป็นยังเป็นวัดเก่าแก่ที่สุดในแขวงจำปาสัก ตั้งอยู่แคมแม่น้ำโขง บ้านเมืองกลาง เมืองจำปาสัก แขวงจำปาสัก เป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน เป็นมรดกอันล้ำค่าทางศิลปวัฒนธรรมธรรมที่ควรค่าแก่การบูรณะและปกป้องรักษาไว้ ให้ลูกหลานได้เรียนรู้สืบไป

สิ่งที่เป็นศิลปกรรมที่น่าสนใจของวัดกลางเมือง คือ หอไตร ซึ่งเป็นที่เก็บคัมภีร์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา และมีสิม (อุโบสถ) ที่เก่าแก่ และมีหอแจก (โรงหอฉัน) ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ดังนี้

1) หอไตรปิฎก มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ เฉพาะ ที่ได้รับอิทธิพลจากจีน และแบบอาณานิคมฝรั่ง, ประสมกับสถาปัตยกรรมของลาว โดยช่างแกะสลักเวียตนาม.

2) เป็นหลังคาสามชั้น มีกานฝังแก้วสืออยู่ตามมุมต่างๆ และ ห้องน้อยห้องหนึ่งมีหน้าต่างเป็นกระจกใสอยู่ระหว่างกลางสันหลังคาด้านบน, คล้ายกับสถาปัตยกรรมแบบพม่า มีห้องที่มีหน้าต่าง เป็นกระจกใสเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประติมากรรมขึ้นมีพระแม่ธรณีคู่ ม้วนผม ถูกสร้างขึ้นตามแบบเวียตนาม

3) สิม (อุโบสถ) ถูกสร้างขึ้นตามแบบดั้งเดิม ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมสยามและขอม (เป็นภาพก่อนที่จะมีการบูรณะ) มีพระพุทธรูปประจำกายสิม (อุโบสถ) เป็นพระพุทธรูปทองเหลืองที่เก่าแก่

4) หอแจก (หอฉัน) หรือจะเรียกว่าเป็นศาลาการเปรียญ เป็นสถานที่สำหรับฉันภัตตาหาร ซึ่งปัจจุบันก็ยังใช้อยู่ หอแจก ลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบเวียตนามผสมสยาม มีบันไดทางขึ้น 3 ทิศ ถูกสร้างขึ้นแบบศิลปแบบเวียตนาม ประสมผสานสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคมฝรั่งและของลาวหลังคาสามชั้น มีกานฝังแก้วสืออยู่ตามมุมต่างๆ

5) กุฏิหลังแรกถูกสร้างขึ้นด้วยไม้เนื้อแข็ง, หลังที่สองถูกสร้างขึ้นตามแบบพื้นเมืองด้วยการใช้ฝากระแต่ไม้ไผ่ โดยมีการใช้ดินประสมขี้วัวอัดหุ้ม เป็นกุฏิหลังคาแบบดั้งเดิมและองค์ ประกอบทางด้านจากสถาปัตยกรรมแบบลาวผสมแบบทรงไทย ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นสิ่งที่หาได้ยาก

ดังนั้นวัดเมืองกลางในสมัยก่อนเป็นวัดศูนย์กลางทางด้านพระพุทธศาสนา เป็นที่ศึกษาค้นคว้ารำเรียนของพระสงฆ์ สามเณร, อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเมืองจำปาสัก ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการปกครองของลาวได้มีการก่อสร้างซึ่งเป็นแบบประสมประสานระหว่าง รูปแบบตะวันตกกับเวียตนาม, ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะวัดตั้งเรียบไปตามแคมฝั่งแม่น้ำโขง และหันหน้าไปทางแม่น้ำโขง พุทธศิลป์เมื่อปรากฏด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม สงบ สันโดษตามหลัก พระพุทธศาสนาเพราะมีพุทธศิลป์ยังมีความสำคัญ คือ เป็นแหล่งจุดใจพุทธศิลป์เป็นทัศนูปกรณ์ ในการสอนธรรมะได้อย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้นเมื่อศึกษาความหมายของพุทธศิลป์ให้ลึกซึ้งลงไป แล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องของธรรมะทั้งสิ้น สื่อถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมจริยธรรม ผ่านงานพุทธศิลป์ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านงานงานพุทธศิลป์ เช่นภาพที่เกี่ยวข้องกับนรก สวรรค์เป็นผลทางจิตใจอย่างหนึ่ง

2. การจัดกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการในการพัฒนาองค์ความรู้และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง

2.1 กิจกรรมการบูรณะหอพระไตรปิฎกวัดทุ่งศรีเมือง หอไตรก่อสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ตั้งอยู่กลางสระน้ำ แพนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทิศตะวันออก ด้านหน้ามีสะพานไม้ทอดสู่ฝั่ง ตัวอาคารเป็นเรือนไม้เครื่องสับ ขนาดสี่ห้อง กว้าง 8.20 เมตร ยาว 9.85 เมตร สูงจากระดับพื้นน้ำถึงยอดหลังคาประมาณ 10 เมตร แปลนรูป 4 เหลี่ยมจัตุรัส ตกแต่งด้วยฝาไม้ปะกน บานหน้าต่างและประตูเขียนลายรดน้ำรูปเทพดาหรือทวารบาล โครงสร้างอาคารยึดต่อกันด้วยการเข้าเดือย ลักษณะเด่นของหอไตรหลังนี้คือการผสมกันระหว่างศิลปะสามสกุลช่างอย่างลงตัว คือไทย พม่าและลาว ได้แก่ ซ่อฟ้า ใบระกา ตามแบบศิลปะไทยภาคกลาง หลังคาเป็นชั้นลด มีชราปาก และชราจั่ว ส่วนอิทธิพลศิลปกรรมพม่า ซึ่งส่งผ่านมาทางลาวล้านช้าง ปรากฏที่ชั้นหลังคาทรงจั่วซ้อนกัน ลักษณะการซ้อนชั้นหลังคาของหอไตรหรือการเพ็ชซ้อนเป็นเอกลักษณ์สร้างสรรค์ของงานช่างแบบล้านช้าง มีความคล้ายคลึงกันมากกับหอไตรของ วัดกลาง ที่เมืองสาละวัน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อีกทั้งยังมีสิมที่คล้ายกันกับหอพระบาทอีกด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ถูกทำลายไปจากภัยสงคราม หลงเหลือเพียงภาพถ่ายไว้ศึกษาเปรียบเทียบเท่านั้น ในส่วนของหน้าบันหอไตร แกะสลักลวดลายเป็นรูปพันธุ์ไม้ มีรูปปลิงและนกแทรกอยู่ทางด้านตะวันออก ระหว่างชั้นขวาของประตูทางเข้า สลักเป็นรูปเทพพนม คันทวยอื่นๆรอบอาคารสลักเป็นรูปพญานาค บริเวณกรอบล่างของ

ฝาปะก้นมีลวดลายสลักโดยรอบ เป็นรูปนักษัตร ซาตกรื่องต่างๆ สัตว์ในป่าหินพานต์ และปรีศนาธรรม พื้นบ้านอีสาน เช่น “หาบช้างซาแมว” เป็นต้น

2.2 การจัดกิจกรรมในการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมสิมวัดแจ้ง กิจกรรมที่สำคัญในการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมสิมวัดแจ้ง ทำให้เกิดวิภาษณ์วิจารณ์มาในกรณีที่มีการกล่าวถึงการบูรณะวัดแจ้ง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง อุบลราชธานี นั้น สืบเนื่องจากเมื่อปี 2560 เกิดลมแรงทำให้ต้นไม้ล้มทับอุโบสถ (สิม) ทำให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถานสำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี จึงได้จัดสรรงบประมาณปี 2561 เพื่อดำเนินงานบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานอุโบสถ (สิม) วัดแจ้งตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันดำเนินการซ่อมหน้าบันอุโบสถ และมีการกล่าวถึงว่าการประดับกระจกนี้มีความเหมาะสมหรือไม่

นอกจากการบูรณะสิมวัดแจ้งแล้ว ในชุมชนวัดแจ้งยังกิจกรรมในการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมตัดลายเทียนพรรษาที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำ โดยบูรณาการลวดลายต่างๆจากศิลปกรรมที่มีปรากฏในสิมวัดแจ้ง นำมาประกอบเทียนพรรษาให้มีความสวยงามตระการตา

กิจกรรมเหล่านี้ย่อมมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมพุทธศิลป์ซึ่งมีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าสังคมโลกสังคมไทยในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างต่อเนื่องอย่างไรก็ตาม ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ก็ยังคงมีพื้นฐานแนวคิดมาจากพุทธศาสนาพุทธปรัชญา ตลอดมา ถึงแม้อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่อง พยายามผลักดันให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมสากลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน

3.1 หลักการสำคัญของความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตนลดความซ้ำซ้อนในการทำงานให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เหมือนการเปิดประตูสู่โลกภายนอก เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างๆกัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1) เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลาเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไปหรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

2) เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็วและส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้มีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิดความเข้าใจหรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มี ความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริงอย่างใดก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

3) เครือข่ายวิวัฒนาการ เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรงแต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนักหรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟังหรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆมา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่ว่านี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงานอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการณรงค์เรื่องต่างๆถ้าทำเป็นเครือข่ายจะได้ผลมากกว่า

3.2 การจัดตั้งศูนย์ความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ต้นแบบและประเพณีที่เกี่ยวข้องพุทธศิลป์ของประเทศไทยอย่างยั่งยืน ความร่วมมือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ต้นแบบและประเพณีที่เกี่ยวข้องพุทธศิลป์ของประเทศไทยอย่างยั่งยืน มีการทำ MOU กับวัดที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจัดตั้งศูนย์การพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องของกลุ่มประเทศไทยอย่างยั่งยืน การทำ MOU กับวัดทุ่งศรีเมือง วัดแจ้ง และวัดพุทธนาราม (วัดกลางเมือง) เมืองจำปาศักดิ์ แขวงจำปาศักดิ์ สปป.ลาว ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรม ถือว่าเป็นเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network) หมายถึงเครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรมและความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชน โดยไม่ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย

ดังนั้น ความร่วมมือจัดตั้งศูนย์การพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลปกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องของกลุ่มประเทศไทย นอกจากมหาวิทยาลัยและวัดแล้ว ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้สำเร็จได้ คือ ภาครัฐถือว่ามีส่วนสำคัญที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบนหรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาภาครัฐเองก็ได้มีการปรับตัว/ปฏิรูปกระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายและ มีการปรึกษาหารือกันมากขึ้น โดยผ่านช่องทางด้านกฎหมายและกระบวนการทำงาน โดยกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาภาครัฐนั้น จะมีการดำเนินการในลักษณะของงานด้านการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้ให้แนวคิดกระบวนการทำงานมากกว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาคประชาชน และการส่งเสริมความเป็นเครือข่ายของภาครัฐนั้น มักจะเป็นการจัดตั้งมากกว่าเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคประชาชน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

พุทธศิลป์มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าสังคมโลกสังคมไทยในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างต่อเนื่องอย่างไรก็ตาม ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ก็ยังคงมีพื้นฐานแนวคิดมาจากพุทธศาสนาพุทธปรัชญา ตลอดมา ถึงแม้อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่องพยายามผลักดันให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมสากลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทศศิลป์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นวิถีของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่คนในสังคมแต่ละยุคให้การยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีคุณค่า มีการปฏิบัติสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นมรดกแห่งสังคมที่ควรรักษาและพัฒนา วัฒนธรรมด้านศาสนาและวิถีปฏิบัติของคนในสังคมต่อศาสนามีสถานภาพเป็นนามธรรม โดยสะท้อนออกมาเป็นงานพุทธศิลป์ตามวัดวาอารามต่างๆ มีฐานะเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ของวัฒนธรรมนั้นๆ จึงชอบที่จะตอบสนองความต้องการของสังคมแห่งยุคด้วยกรอบแห่งแบบแผนตามนั้น

ข้อเสนอแนะ

การพัฒนางานพุทธศิลป์ เกิดการผสมผสานกันทั้งด้านรูปแบบ เทคนิควิธีการ รวมทั้งแนวคิดใหม่ๆ ในการสร้างสรรค์งานด้วย ซึ่งทำให้เกิดผลงานพุทธศิลป์ในสังคมปัจจุบันในลักษณะของงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย (Contemporary art) ที่ยังคงเนื้อหาหลักธรรมทางพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาในลักษณะของการประยุกต์พุทธธรรมเชิงพัฒนาให้เหมาะสมกับรสนิยมของคนในสังคมปัจจุบันที่แตกต่างกัน

- 1) ควรมีการศึกษาถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูป
- 2) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบศิลปกรรมแต่ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธรูป
- 3) ควรมีการศึกษาแนวทางสร้างเครือข่ายให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์ศิลปกรรมและประเพณีวัฒนธรรมในกลุ่มแม่น้ำโขง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร, การดูแลรักษาศิลปโบราณวัตถุ, กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ทิพวรรณ ทั้งมี. การสร้างสรรค์พระพุทธรูปเกสรดอกไม้เพื่อการอนุรักษ์ และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น. รายงานการวิจัย : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2558
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2559.
- พระมหาคชินท์ สมุณโค (อินทร์มนตรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรมฝาผนังในวัดสุทัศนเทพวราราม, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552
- พระครูสังฆรักษ์สุทัศน์ มุนินนโท (ศักพันธ์) และพิน ดอกบัว.คุณค่าทางพุทธสุนทรียศาสตร์ในประเพณีวัฒนธรรมการชักพระในภาคใต้ ประเทศไทย, รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, 2563
- ภาณุ สรวัยสุวรรณ. พุทธปรัชญาปรัชญาสากล:เล่าเรื่องพุทธปรัชญาผ่านผลงานศิลปะแบบConceptual art, รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2562.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์, สุนทรียวิจักษ์ในจิตรกรรมไทย, กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2547.
- วิโรฒ ศรีสุโร รำลึก วิโรฒ ศรีสุโร, คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ :มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมแบบประเพณีและแบบสากล, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2556,
- Graham, S., & Aurigi, A. (1997). Virtual Cities, Social Polarization, and the Crisis in Urban

Public Space. The Journal of Urban Technology, 4, 19-52. <http://dx.doi.org/>